YOSHLAR KUTUBXONASI

Mirkarim OSIM

TO'MARIS

Mirkarim OSIM

TO‘MARIS

Tarixiy qissalar

Yoshlar nashriyot uyi
Toshkent – 2018

UO‘K 821.512.133-311.6
КВК 84(5Ў)
O-80

Osim, Mirkarim.
To‘maris [Matn]: tarixiy qissa / M. Osim.- Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. - 144 b.

“To‘maris” o‘zbek xalqining qadimiy afsonalaridan biri. U mardlik, qahramonlik timsoli. To‘maris erining o‘limidan so‘ng taxtga o‘tirgan malikalardan biridir. Uning Eron shohi Kir IIga qarshi kurashi afsonadan joy olgan. Unda haqiqatning, adolatning, mardlik va jasurlikning makr, hiyla va yovuzlik ustidan qilgan g‘alabasi eroniylar va massagetlar o‘rtasidagi jang misolida ochib berilgan.

UO‘K 821.512.133-311.6
КВК 84(5Ў)

ISBN 978-9943-5220-9-1

© Yoshlar nashriyot uyi, 2018

TO‘MARIS

I

Cho‘l bahor kelinchagi oyog‘i ostiga chechaklar bilan bezalgan yashil poyandozini yoyib tashlagan. To‘rg‘aylar havoda pirillab ko‘klamga madhiya o‘qimoqda. Rango-rang kapalaklar chechaklarning xushbo‘y hididan mast. Allaqanday uzun oyoqli qushlar o‘tlar orasida dumlarini likillatib, katta-katta bosib yuradi, toshbaqalar burishib ketgan xunuk bo‘yinlarini o‘tlarga cho‘zadi, qo‘ng‘izlar esa orqalariga qarab yurib, tezakdan yasagan qumaloqlarini allaqayoqqa yumalatadi. Qizg‘ish-qo‘ng‘ir bir ilon o‘t orasidan o‘rmalab kelib, atrofni tomosha qilayotgandek qaqqayib qolgan yumronqoziqqa tashlanadi, qushlarga o‘xshab chirqillab turgan kaltakesaklar qo‘rqib ketib oyoqlari bilan qumloq yerni ikki yonlariga chiqarib, tuproq ostiga yashirinadi. Ba’zan ovullar yaqinidan ko‘kraklari oppoq sayg‘oqlar gala-gala bo‘lib chopib o‘tadi, yer gumburlab ketadi.

Orol dengizining janubidagi shu bepoyon cho‘llarning sohibi bo‘lgan ko‘chmanchi massagetlar kelin kutmoqda. Ularning qarorgohi bayram tusini olgan. Har yer-har yerga gulxan qalangan, kiyik va qo‘y go‘shti pishayotgan mis qozonlar go‘yo mehmonlarni sabrsizlik bilan kutayotgandek shaqir-shaqir qaynamoqda.

Qabila boshlig‘i To‘maris o‘g‘li Siparangizni Sak urug‘idan Zarina degan bir qizga uylantirmoqda. Massagetlar kelinni olib keladigan mehmonlarni kutib olish taraddudida.

Yoshlar mehmonlarga joy hozirlamoqda, ayollar ovqat pishirmoqda, yangalar o‘tov xizmatini o‘taydigan uzun soyabon aravalarni bezatmoqda...

Charchab gulxan yonida oʻtirgan yoshlar uzoqdan ot choptirib kelayotgan choparni koʻrib, oʻrinlaridan sakrab turib ketdilar.

– Kelin... kelin kelayotir, – deb baqirdi u harsillab. – Qariyalar oldinda... darhol kutib olinglar.

Chopar sakrab egardan tushdi-yu, otini qoziqqa bogʻlab, bir chekkadagi katta gulxan yaqinidagi chollar oldiga borib oʻtirdi.

Butun qarorgoh, oyoqqa qalqib, aziz mehmonlarni kutishga hozirlandi. Oradan koʻp oʻtmay uzoqda uchi ingichka namat qalpoq kiygan otliqlar koʻrindi. Massaget yoshlari saklarga peshvoz chiqib:

– Xush kelibsizlar, qoʻnoqlar, poyqadamlaringizga hasanot, – dedilar va otlarini jilovidan ushlab, egardan tushishlariga yordam berdilar.

Saklar otdan tushib, massaget qariyalari bilan koʻrishganlaridan keyin atrofi soyabon aravalar bilan qurshalgan sayhon joyga, guldor namatlar ustiga chordana qurib oʻtirdilar. Mezbonlar qoʻy terisidan qilingan supralarda pishirilgan goʻsht, meshlarda qimiz keltira boshladilar.

Kun botgandan keyin kelin va uning dugonalari tushgan uzun soyabon aravalar yetib keldi. Har yer-har yerga qalangan gulxanlarning olovi gurullab, osmonni yoritib yubordi, ashulalarning avji falakka koʻtarildi. Kelin bilan kelgan qizlar va yigitlarning yallasi, bolalarning qiy-chuvi xursandlikdan terisiga sigʻmay qolgan kishilarning shovqiniga qoʻshilib ketdi. Osmon baravar koʻtarilgan gulxanlarning yorugʻida oʻyin-kulgi, ziyofat boshlandi.

Vaqt alla-palla boʻlganda kuyov bilan kelinni ular uchun belgilangan soyabon aravaga chiqarish oldidan kurashtirib koʻrishdi.

Boʻychan, bugʻdoyrang, sochlari timqora, koʻzlari chaqnab turgan Zarina oʻzining sahroyi goʻzalligi bilan boshqa ayollardan ajralib turardi. U gulxanlar yorugʻida davra qurib

o‘tirgan yigit-qizlarga bir qarab oldi-da, to‘rda, obro‘li kampirlar va chollar qurshovida savlat to‘kib o‘tirgan To‘marisga ta’zim qildi, so‘ngra qarshisida kurashga shaylanib turgan cho‘zinchoq yuzli, ko‘zlari katta-katta Siparangizga tikildi. Qiz sochlarini ro‘molcha bilan mahkam tang‘ib, belini kamar bilan bog‘lab olgan edi. U bexosdan kelib, yigitni belidan oldi-da, chirpirak qilib uloqtirib yubordi, yigit ancha yergacha gandiraklab borib tizzalab qoldi. Kelin tomondan kelgan yigit-qizlar xursand bo‘lib qiyqirib yubordilar.

Kuyov bilan kelin payt poylab, bir-birlarining atrofida anchagacha aylanib yurishdi. Zarina epchillik bilan Siparangizga chang solib uni chalib yubordi, yigit yonboshi bilan qattiq yiqildi-yu, lekin kuragi yerga tegmadi, darhol sakrab turib yana olisha ketdi.

Bir-birlarini yiqita olmagandan keyin ular o‘zlarini sovitish uchun aylanib yurishdi. Siparangiz tetiklangandan keyin to‘satdan qizning o‘ng qo‘liga yopishdi-yu, bir siltab tortib, xipcha belidan mahkam qisganicha ko‘kragiga ko‘tarib oldi. Qiz chap tomonga tashlaydi, deb mo‘ljallab turgan edi, yigit uning ko‘nglidagi gapni anglaganday, tizzasi bilan qayirib, o‘ng tomonga tashladi. Shu mahalgacha nafaslari ichlariga tushib ketgan kuyov tomon yigitlari qiyqirib yubordilar. Qizning yag‘rini yerga tekkan edi, u qizarib-bo‘zarib o‘rnidan turgach, yangalar: «Yarash-yarash»,– deb baqirib, kelin bilan kuyovni aravaga chiqarib qo‘ydilar.

Ertasi kuni tongotar paytida havo aynib, qum bo‘roni boshlandi. Hamma jonivorlar sahrodan kelgan qum uyurmalaridan o‘zlarini saqlash uchun in-inlariga berkindi, cho‘l huvullab qoldi. Qum to‘zonidan osmon qorong‘ilashdi, ko‘chmanchilar aravalarining hammayog‘ini berkitib oldilar. Bo‘ron bir soat davom etdi, so‘ngra qanday bexosdan boshlangan bo‘lsa, shunday tez tindi. Soyabon aravalarning oldi ochildi, odamlar namat ustiga yoyilgan qumlarni qoqib tushira boshladilar. To‘rg‘aylar hech narsa bo‘lmagandek,

yana chuldirab qo‘shiqlarini aytishga kirishdi. Oftob yana jilmayib, cho‘l kelinchagi ustidan oltin tangalar socha boshladi. Bahor naqqoshi yana qo‘liga mo‘yqalamini olib, tabiat qo‘yniga zebo naqshlar sola boshladi.

O‘g‘li bilan keliniga qarab To‘marisning sevinchi ichiga sig‘mas edi. Biroq oyning o‘n beshi yorug‘ bo‘lsa, o‘n beshi qorong‘i, deb bekorga aytmaganlar. Baxt osmonida bir parcha bulut paydo bo‘lib, cho‘l malikasining yuragini g‘ash qila boshladi. Mamlakat chegarasidan kelgan choparlar uning huzuriga Eron shohining elchisi kelayotganidan darak bergan edilar.

Kayxisravning elchisi o‘z mulozimlari bilan O‘kuzning o‘ng qirg‘og‘iga o‘tib, ikki kun yo‘l yurgandan keyin To‘maris huzuriga yetib keldi. U otini sekin yurgizib, ustiga oq namat qoplangan katta soyabon arava oldida to‘xtatdi. Shu payt egniga yarg‘oq teridan kamzul kiygan, kamariga qilich va o‘q-yoy osgan namat qalpoqli bir pahlavon yigit kelib, otning jilovidan ushladi va elchi egardan tushguncha bir qo‘li bilan oltin uzangini ushlab turdi. Xuddi o‘sha yigitga o‘xshab qurollangan ikki ayol arava yoniga sholcha solib, ta’zim qilganlaricha qotib qoldilar. Yoshi qirqlarga borib qolgan, chiroylikkina bir ayol aravaning orqasidagi pardani ko‘tardi-da, belidagi oltin kamarga taqilgan qilichini avaylab ushlagan holda palos ustiga sakrab tushdi. Bu ayol massagetlar malikasi To‘maris edi. Yarqiroq mis bolta ushlagan ikki qiz uning ikki yoniga kelib turdi. Elchi To‘marisni ko‘rgach, ikki qo‘lini yerga qo‘yib, yer o‘pdi-yu, o‘rnidan turib ta’zim qildi:

– Shahanshohi Eron a’lohazratlari sen ulug‘ malikaga behad salom va sovg‘alar yubordilar, – dedi u baland ovoz bilan. – Senga sog‘liq, tuman boylik va uzoq umr tilab qoldilar.

U tumtaroqli so‘zlar bilan To‘marisni qutlug‘lar ekan, mulozimlari tillado‘z chopon va harir ko‘ylaklar tugilgan zarbof bo‘g‘chani malika oyog‘i ostiga qo‘ydilar.

To‘maris sovg‘alar uchun minnatdorlik bildirib, Eron shohining sog‘lig‘ini so‘radi va elchining yo‘lda qanday kelganini surishtirdi, so‘ngra sholcha ustiga tashlangan yo‘lbars terisiga o‘tirishni taklif qildi. Elchi va uning mulozimlari ham qator qilib solingan po‘staklar ustiga o‘tirdilar. Oradan ko‘p o‘tmay, mezbonlar ular oldiga charm supra yozib, pishirilgan qo‘y go‘shti, baliq, g‘oz, o‘rdak kabob keltirib qo‘ydilar. Elchi bilan yonma-yon o‘tirib, uni gapga solayotgan To‘maris ovqatga manzirat qildi.

Elchi ovqat yeb o‘tirar ekan, doimiy ovul va shaharlari bo‘lmagan massagetlarning qo‘y va yilqilar orasida juda ibtidoiy hayot kechirishiga, ayollarning erkaklardek qurollanganiga, malikaning oddiy odamlar qatorida o‘tirishiga hayron qolar va uning turmushini sernaqsh koshonalarda, zeb-ziynat ichida yashovchi Eron shohining hayoti bilan solishtirardi: «Shuyam malika bo‘ldi-yu, – deb o‘ylardi u: – o‘z fuqarolari bilan yonma-yon o‘tirib ovqat yeydi, sochlari o‘sib yelkasiga tushgan yilqichilar qo‘l cho‘zib, uning oldidan yog‘liq go‘shtni olib yeydilar, na ostida oltin taxti bor va na boshida toji. Ayollarning erkaklar bilan yonma-yon o‘tirib, bir-birlariga gap otib, go‘sht chaynashlarini qarang. Bu xotinlarning erlari rashk nima ekanini bilmasalar kerak. Tavba, ayol kishi ham qurol taqadimi? Bularda na qul bor va na xizmatkor, hammalari topganlarini o‘rtada baham ko‘radilar. Yovvoyi xalq-da! Qul bo‘lishdan boshqa narsaga yaramaydi bular!»

Kayxisrav elchini yuborayotganda unga: «Agar To‘marisni xotin qilib olsam, uning fuqarosi o‘z-o‘zidan menga qaram bo‘lib qoladi, urushib o‘tirishga hojat qolmaydi. Sening vazifang mening shu rejamni ro‘yobga chiqarishga yordam berishdan iboratdir, tushundingmi?» – degan edi.

Elchi hozir o‘z podshohining topshirig‘ini bajarish uchun butun ayyorligini ishga solar, tilyog‘lamalik qilib, To‘marisni maqtab ko‘klarga ko‘tarar edi:

– Olamda shu mahalgacha hech bir zaifa shundog‘ ulug‘ mamlakatga hukmdor bo‘lmagan, yer yuzi sendek adolatli malikani ko‘rmagan, – derdi u kekirdagini cho‘zib. – Oftob tangrisi senga ham husn beribdur, ham shon-shavkat. Agar sen o‘z taqdiringni bizning shahanshoh taqdiri bilan bog‘lasang, dunyoda hech bir podshoh bizga bas kelolmaydur. – Shu zayldagi tumtaroqli gaplardan keyin o‘z maqsadini ochiq bayon etdi: – Men yolg‘iz elchi emas, sovchi ham bo‘lib keldim. Shahanshohi olam senga g‘oyibona oshiq bo‘lganlar.

To‘maris ovqat yeyishdan to‘xtab qoldi.

– Ne deding? Sovchi bo‘lib?

U Eron shohining qanday niyatda ekanini endi tushunib olgan edi.

– Ha, sovchi bo‘lib, – takrorladi elchi bosh egib. – Ering o‘lganiga bir yildan oshdi, hali yoshsan, go‘zalsan. Faqat shahanshohi olam Kayxisrav kabi ulug‘ hukmdorga munosib qalliqdursan.

– Nima, uning xotinlari o‘lib, o‘zi so‘qqabosh bo‘lib qoldimi?

– Yo‘q, xotinlarining hammasi sog‘-salomat. Ul kishiga kuyovga chiqsang, sen bosh xotini, barcha xotinlari sening cho‘ring bo‘ladilar.

To‘maris qoshlarini chimirib, o‘yga toldi. Agar u shohning sovg‘alarini va taklifini qabul qilsa, xalqining boshiga qanday kunlar kelishini ko‘z oldiga keltirib, dahshatga tushdi.

– Shahanshoh menga emas, mening yurtimga, boyligimga oshiq bo‘lgandir, – dedi To‘maris zaharxanda qilib, – Men emas, shu serbaraka yurtim unga kerak bo‘lib qolgan. Siz, elchi janoblari, o‘z tojdoringizga borib ayting: men uning taklifini qat’iyan rad etaman. Men unga qayliq bo‘lishni, o‘z elimni unga qul qilib topshirishni istamayman.

– Shahanshohning takliflariga rad javob berishdan avval sarkardalar va ulug‘ oqsoqollaringning maslahatini olishing, o‘ylashib ko‘rishing kerak edi, – dedi elchi To‘marisning

o‘ng-so‘lida o‘tirgan namat qalpoqli, yarg‘oq teridan kamzul kiygan kishilarga istehzo aralash nazar tashlab.

– Bu to‘g‘rida o‘ylab bosh qotirishning hojati yo‘q, – dedi urug‘ oqsoqollaridan biri. – Yurtimizning ulug‘i rost gapni aytdi. Hukmdoringga borib: «To‘maris senga xotin, ulusi qul bo‘lishni istamas emish», – deb ayt. Agar shahanshoh bizga mehmon bo‘lib kelsa, yaxshilab ziyofat qilamiz, oyog‘iga qirq qo‘chqor so‘yamiz. Ammo qilich bilan kelsa, bari askarlarini qirib tashlab, ularning qonini o‘ziga ichiramiz.

– Ulug‘ shahanshohi Eronning sha’nilariga yarashmaydigan gap bo‘ldi, – dedi elchi bo‘g‘riqib ketib. U qattiqroq bir gap aytmoqchi edi-yu, ammo g‘azab bilan tikilib turgan chehralarni ko‘rib, tilini tishlab qoldi. – Ulug‘ tojdor meni yaxshi niyat bilan yuborgan edilar. Sizlar ulug‘ shahanshohning ezgu niyatlarini payqamadingiz. Buning oqibati siz uchun xayrli bo‘lmas.

– Agar elchi bo‘lmaganingizda, shul gapni aytgan og‘zingizni qum bilan to‘ldirar edim. Qayerda ekanligingizni unutmang, janob! Orqa-o‘ngingizga qarab gapiring. Shahanshohi Eronning niyati bizga ma’lum bo‘ldi, – dedi hamon jahldan tushmagan To‘maris. – Boshimizdan zar sochganlaringda ham biz erkinlikni qullikka alishtirmaymiz.

Dasturxon atrofida o‘tirganlar:

– Rost gap!

– Vatandosh ayollarimizning gapi bunday bo‘ladi, – deb To‘marisning so‘zini ma’qulladilar.

Shu payt uzoqdan ot dupuri va yigit-qizlarniig qiyqirig‘i eshitilib qoldi. Elchi xavotirlanib, chang-to‘zon ko‘tarilgan tomonga qaradi.

– Qo‘rqmang, o‘g‘lim Siparangiz o‘z qaylig‘i va do‘stlari bilan shikordan qaytib kelayotir, – deb elchini tinchitdi To‘maris. – Yaxshiki boyagi gaplaringizni o‘g‘lim eshitmadi, yo‘qsa, teringizga somon tiqqan bo‘lur edi! Qiziqqon, g‘ayratli yigit u.

KITOBXON
BILIMLAR XAZINABONI

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to‘liq versiyasi
https://kitobxon.com/oz/asar/3531 saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
https://kitobxon.com/uz/asar/3531 сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
https://kitobxon.com/ru/asar/3531